

Diskussion

Hvad er kildekritik?

ET ESSAY OM ARVEN FRA ERSLEV OG DEN SPROGLIGE VENDING

AF

SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN

I det seneste nummer af *Historisk Tidsskrift* har Dorthe Gert Simonsen (DGS) skrevet en tankevækkende artikel, »Tegn og iagttagelse. At læse Erslev efter 'den sproglige vending'«, der på en og samme tid er en refleksion over historiefagets tradition i form af den erslevske kildekritik og en præsentation af den såkaldte sproglige vending, nærmere betegnet den aftapning, der kaldes New Historicism. De følgende betragtninger skal ikke forstås som en opposition til DGS, men snarere som et apropos. Jeg vil i den sammenhæng koncentrere mig om hendes læsning af Erslev, eftersom jeg opfatter præsentationen af New Historicism som en appetitvækker og orientering. De konkrete eksempler, som DGS bringer (Stephen Greenblatts analyser af Columbus' dagbog og *Mandeville's Travels*), har nemlig karakter af læsefrugter. Vi har endnu til gode at se impulsen fra den sproglige vending omsat til en fuldt udfoldet analyse på grundlag af dansk materiale.

Sund fornuft og synsmetaforik

Dorthe Gert Simonsen opfatter i sin artikel Kristian Erslevs *Historisk Teknik* (Kbh. 1911, 2. udg. 1926) som indbegrebet af den klassiske kildekritik.¹ Ikke mindst af praktiske hensyn kan det være hensigtsmæssigt at

¹ Tak til redaktionen af *Historisk Tidsskrift*, der med kort varsel gav plads til dette indlæg, og til Mads Mordhorst, Bent Egea Kristensen og Gunner Lind, der med endnu kortere varsel gav deres besyv med. Der henvises i det følgende til Kristian Erslev: *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier*, 2. udg. 10. oplag med en efterskrift af Kai Hørby og Hans Vammen.

forankre sin analyse af et fænomen (her den klassiske kildekritik) i en bestemt tekst (i dette tilfælde *Historisk Teknik*), men det forbliver altid et skridt, der bør begrundes. Det gør DGS ikke udtrykkeligt, og det kan måske også synes overflødig, eftersom *Historisk Teknik* længe har haft kanonisk status og endnu anvendes i metodeundervisningen ved Institut for Historie på Københavns Universitet. Som jeg nedenfor vil forsøge at vise, er en sådan begrundelse måske ikke så overflødig endda, men først en kort sammenfatning af DGSs standpunkt med henblik på de spørgsmål, der her skal behandles.

Ifølge DGS bygger den klassiske kildekritik på to grundantagelser. For det første, at kildekritikken grundlæggende set er et udtryk for sund fornuft og følgelig almenmenneskelig og ideologifri. For det andet, at kildekritikken fungerer som en »synsprotese«, fordi den ved »middelbar Iagttagelse« (Erslev) kompenserer for mangelen på direkte observation. Hermed afslører kildekritikken, at den udspringer af et empiristisk videnskabsideal, men i øvrigt gennemsyres *Historisk Teknik* på alle niveauer af synsmetaforik, f.eks. i glidningen fra at tale om kilder til at tale om iagttagere. Sund fornuft og synsmetaforik er altså de to komponenter, som holder den klassiske kildekritik sammen. Ved hjælp af en spændende dekonstruktiv analyse af Erslevs sprogbrug med inspiration fra moderne tegnteori når DGS frem til, at begge antagelser er retorik, måske ikke tom retorik, men den slags retorik, som kaldes en diskurs og dermed langt fra så »indlysende rigtigt« (Hans Vammen & Kai Hørby i efterskriften til 10. oplag af *Historisk Teknik* 1987) eller ideologifrit, som ofte antaget. På den baggrund plæderer hun for legitimiteten af en »tegnanalytisk tilgangsvinkel til historiske kilder udviklet på baggrund af den sproglige vending« som en vej til at »gribe og forskyde en radikalt historiseret fortid«.²

Det, der i det følgende skal stå i centrum, er ikke slutpunktet af DGSs analyse, for et overbevisende eksempel på den tegnanalytiske tilgangsvinkel har vi som nævnt til gode. Det er derimod hendes kritik af Erslev eller rettere sagt hendes konstruktion af *Historisk Teknik* som kvintessensen af klassisk kildekritik, jeg vil problematisere.

Klassisk kildekritik?

Adjektivet klassisk kan umiddelbart forstås i to betydninger. Enten kan det henvise til en periode, der står særlig glans om, eller det kan beteg-

² Dorthe Gert Simonsen: »Tegn og iagttagelse. At læse Erslev efter 'den sproglige vending'«, *Historisk Tidsskrift*, 101 (2001), s. 146-180, citat s. 180.

ne et særlig skattet element af en levende tradition. Den første definition er historisk i streng forstand, mens den anden er virkningshistorisk. Hvis man spørger efter den klassiske kildekritik i den første, historiske betydning, så er det vel ret beset ikke *Historisk Teknik* fra 1911 (altid benyttet i andenedgaven fra 1926), men Erslevs *Grundsætninger for historisk Kildekritik* (hektograferet 1887, trykt 1892), der er den centrale tekst. Det var *Grundsætninger*, og ikke *Historisk Teknik*, der var de historiestuderendes Bibel i de årtier, hvor Erslev med et stort pædagogisk og videnskabeligt overskud satte sit præg på en hel generation af historikere.³

Sammenligner man *Grundsætninger* med *Historisk Teknik*, fremstår sidstnævnte ikke kun som mere udførlig, men også som et mere sammensat skrift. Der er ikke kun tale om en gammel, klog mand, der med stor pædagogisk sans formidler summen af en menneskealders forskning og undervisning. Der er også tale om en mand, der efter mange år som forsker og forskningspolitiker forsøger at gøre op med en serie erkendelses- og historieteoretiske anfægtelser, og det præger teksten. Opgøret udspillede sig ikke kun i *Historisk Teknik*, men tillige i de øvrige såkaldte »1911-skrifter«: foredraget *Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie* og det lille skrift *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*.⁴

Det i denne sammenhæng interessante er, at begge de af DGS stærkt fremhævede elementer ved den klassiske kildekritik, den sunde fornuft og synsprotesen, ikke genfindes i *Grundsætninger* (1892), men kun i *Historisk Teknik* (1911). Vel finder man i *Grundsætninger* følgende citat af Heinrich v. Sybel, der i øvrigt går igen i *Historisk Teknik* og i Erslevs artikel om historie i begge udgaver af *Salmonsens Leksikon* (1898 og 1921): »Fortælleren er det straalbrydende Medium, og Kritikerens Fremgangsmaade bliver analog med Astronomens Rektifikation«. ⁵ Den meta-

³ Om udviklingen i Erslevs kildekritik og de radikale historikere i det hele taget se Jens Chr. Manniche: *Den radikale historikertradition*, Århus 1981, s. 134-212, 328-337.

⁴ Kristian Erslev: »Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie. Rektortale ved Universitetets Aarsfest 16. November 1911, *Tilskueren*, 1911, II, s. 457-468), genoptrykt i Kr. Erslev: *Historiske Afhandlinger*, Kbh. 1937, II, s. 208-219; Kristian Erslev: *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*, Kbh. 1911; genoptrykt i Kr. Erslev: *Historiske Afhandlingæ*, Kbh. 1937, II, s. 220-265, samt i *Om historieskrivning og historieforskning. Afhandlinger af Kr. Erslev og Poul Bagge*, Kbh. 1978. Jf. Manniche, s. 326-363.

⁵ *Historisk Teknik*, s. 47. Erslev angiver ingen steder citatets kilde, men der må være tale om et sammendrag af følgende afsnit fra Sybels foredrag *Über die Gesetze des historischen Wissens* fra 1864, trykt i Heinrich v. Sybel: *Vorträge und Aufsätze*, Berlin 1874, s. 1-20, citat s. 9-10: »Die Persönlichkeit des Berichterstatters ist gleichsam das Medium, durch welches das von der Thatsache ausgehende Licht das Auge des Forschers erreicht, ein Medium, welches, wie wir sahn, den Lichtstrahl niemals völlig ungetrübt oder ungebroschen

for, der dominerer *Grundsætninger*, er imidlertid ikke synsprotesen, men proceduren, nærmere betegnet en renselsesproces. Kildekritikken er »den nødvendige Begyndelse til enhver historisk Undersøgelse«, og den har »simple Hovedregler«. Den har et første trin, bestemmelse af kildernes oprindelse og ægthed, som følges af udskillelsen af sekundære beretninger og afsluttes med værdsættelsen af de primære beretninger. Sidstnævnte led »gaar ud paa at bestemme (og eliminere) det subjektive Moment, – hvad der tilhører Beretteren og ikke stammer fra Begivenheden«. ⁶

En anden yndet metafor med samme indhold er rydningsarbejdet. I Erslevs samtid var det uden for faget ikke mindst den destruktive side af den nyvundne videnskabelighed, der stak i øjnene, men ved at vælge rydningen som symbol blev det forståeligt og acceptabelt, at kildekritiske undersøgelser nok så ofte mandede ud i magre eller foreløbige resultater. Når historikerne selv skulle formulere det, valgtes ofte en mere positiv metafor, nemlig udvælgelsen og forarbejdelsen af byggematerialer. Således definerede Gustav Bang i en populærvidenskabelig fremstilling kildekritikken som det »at søge efter de bedste Kilder«, og dens slutresultat sammenfattede han med følgende ord: »Saa er da Stoffet indsamlet, rensed og sigtet, vejed og vraged, prøved paa Kritikens Guldvægt, bearbejdet efter alle Kunstens Regler, stablet op i smaa bitte Afhandlinger og i bindstærke Værker, ordnet og registreret efter alle Synspunkter, saa enhver lettelig kan finde sig til Rette deri«. ⁷ Man skal i den sammenhæng ikke læse hen over, at ingen af disse metaforer tildele kildekritikken en egentlig konstruktiv rolle. Kildekritikken sorterer, prøver, forkaster og renser, men den opbygger ikke. Hos Erslevs faglige modpol, Johannes Steenstrup, finder man ganske den samme forståelse af kildekritikkens funktion – endskønt med en noget anden vurdering (mekanisk, åndløs). ⁸

durchpassieren läßt. Es kommt also darauf an, diese Brechungen und Trübungen genau zu berechnen, und dazu ist die unerläßliche Voraussetzung die genaue Kenntniß des Mediums, die genaue Kenntniß der persönlichen Natur jedes Berichterstatters. Das Verfahren ist in gewisser Hinsicht ähnlich dem des Astronomen, der wegen der Einwirkung der Atmosphäre auf die Lichtstrahlen keinen Stern am rechten Orte sieht, und erst aus seiner Kenntniß der atmosphärischen Luft den Fehler berechnen und eliminieren muß.« Jf. i øvrigt Volker Dotterweich: *Heinrich von Sybel. Geschichtswissenschaft in politischer Absicht (1817-1861)*, Göttingen 1978, 2. 270-276.

⁶ *Grundsætninger*, s. 3, 17.

⁷ Gustav Bang: *Europas Kulturhistorie. I Fortællinger for Folket*, I-II, Kbh. 1899, afsnittet om historievitenskaben i bd. 2, s. 357-366, citat s. 359, 361. Jf. *Historisk Teknik*, s. 93.

⁸ Johannes Steenstrup: *Historieskrivningen, dens Udvikling gennem Tiderne, dens Væsen og Formaal*, Kbh. 1915, s. 117-125. Jf. polemikken mellem Erslev og Steenstrup (anonym) i *Dagbladet* den 23. marts og den 6. april 1891.

Synsprotese

Synsprotesen dukker imidlertid som nævnt op i *Historisk Teknik*, hvor den er noget nær det eneste stykke eksplicite erkendelsesteori, man finder. Eftersom den har karakter af tilføjelse i forhold til *Grundsætninger*, kunne man jo spørge, hvor Erslev har den fra, og jeg mener, at det er muligt at pege på en sandsynlig kilde: den franske historiske positivismes bibel par excellence, *Introduction aux études historiques* af Ch.-V. Langlois & Ch. Seignobos (Paris 1898). I modsætning til Erslev, hvor de egentlig teoretiske overvejelser er placeret i afsnittet »Til Afslutning« nærmest som et apropos, starter de to franskmænd deres bog med et afsnit om de generelle betingelser for historisk erkendelse. Her finder man bl.a. følgende formulering, der både sprogligt og indholdsmæssigt dækker sig med Erslevs: »Men det særlige ved 'historiske kendsgerninger' er, at de kun erkendes indirekte, ved deres spor. Den historiske erkendelse er i sit væsen en indirekte erkendelse«. ⁹ Hvad der hos Erslev formuleres med næsten aforistisk korthed, afslører sig ved læsning af Langlois & Seignobos at være brokker af en konsekvent gennemtænkt historisk positivisme, hvor iagttagelsen (observationen) – eller rettere mangelen på den – står i centrum.

Faktisk må Erslevs synsmetaforik karakteriseres som relativt behersket i forhold til Langlois & Seignobos, for han gennemfører den ikke til sin yderste konsekvens. Som DGS dokumenterer, glider Erslev i sin sprogbrug fra »kilder« til »iagttagere«. Her er dog stadig tale om et iagttagende subjekt. Langlois & Seignobos tager derimod skridtet fuldt ud og transformerer via det kritiske arbejde kilderne til observationer. Tankegangen er følgende: Enhver kilde er det psykisk formidlede nedslag af kendsgerninger. Kendsgerningerne har undervejs gennem ophavsmandens hoved gennemgået en række transformationer. Historikeren gennemløber da i tankerne de samme transformationer, men med modsat fortegn, idet han går fra kilden til kendsgerningerne. Det gør han ved at svare på de centrale kildekritiske spørgsmål: 1) hvad ønskede forfatteren at sige, 2) troede han på det, han sagde, 3) er der grund til at tro på det, han troede. Når disse spørgsmål er udtømmende besvaret, så »er kilden ført tilbage til det punkt, hvor den ligner en af de videnskabelige operationer, som konstituerer enhver objektiv videnskab: den bliver en iagttagelse. Man mangler da blot at behandle den

⁹ »Or le propre des 'faits historiques' est de n'être connus qu'indirectement, d'après des traces. La connaissance historique est, par essence, une connaissance indirecte«, Ch.-V. Langlois & Ch. Seignobos: *Introduction aux études historiques*, 3. udg. Paris 1905, s. 44 (engelsk overs. 1898, siden genoptrykt flere gange).

efter de objektive videnskabers metode. Enhver kilde har værdi præcis i det mål, man, efter at have studeret dens ophav, har reduceret den til en vel gennemført iagttagelse«. ¹⁰

Hos Langlois & Seignobos finder man med andre ord fuldt udfoldet og konsekvent gennemført den synsprotese, som DGS med nogen møje får analyseret frem af de spredte bemærkninger i *Historisk Teknik*. Set på denne baggrund må man umiddelbart spørge sig selv, hvorfor Erslev lod det blive ved brokkerne, hvis synsprotesen virkelig udgjorde hans erkendelsesteoretiske grundlag? Et udførligt svar ville kræve en nøjere analyse af *Historisk Teknik* suppleret med dybtgående studier i Erslevs forfatterskab og personlige udvikling. ¹¹ Jeg skal derfor nøjes med at fremføre den hypotese, at det afsluttende kapitel i *Historisk Teknik* med de klare udsagn om den historiske teknik som synsprotese afspejler den aldrende Erslevs skrupler og deraf afledte behov for et erkendelsesteoretisk figenblad snarere end et bærende, filosofisk grundlag. Hele Erslevs begrebsapparat har nemlig rod i tysk historisk tradition (Johann Gustav Droysen, Ernst Bernheim), hvilket også forklarer dets hermeneutiske træk. Den franske positivisme repræsenterer et sekundært lag, som efter min opfattelse aldrig blev fuldt integreret med den tyske basis. ¹²

Sund fornuft

Det andet element, kildekritikken som systematiseret sund fornuft, er en opfattelse, man heller ikke finder i *Grundsætninger* eller den øvrige litteratur fra omkring 1900, jeg har haft lejlighed til at konsultere. Og det kan ikke undre, for når historikerne tog kildekritikken i ed, var det for at markere deres egen faglighed og lægge afstand til almindelige dødelige. Der kan derimod ikke være tvivl om, at forestillingen siden

¹⁰ »Sachant ce que l'auteur du document a dit, on se demande: 1. qu'est-ce qu'il a voulu dire; 2. s'il a cru ce qu'il a dit; 3. s'il a été fondé à croire ce qu'il a cru. A ce dernier terme le document se trouve ramené à une point où il ressemble à l'une des opérations scientifiques par lesquelles se constitue toute science objective: il devient une observation; il ne reste plus qu'à le traiter suivant la méthode des sciences objectives. Tout document a une valeur exactement dans la mesure où, après en avoir étudié la genèse, on l'a réduit à une observation bien faite«, Langlois & Seignobos, s. 47.

¹¹ Denne opgave løses desværre ikke i Leo Tandrup: *Ravn. Kristian Erslev. Menneske. Historieforsker. Historieskriver*, I-II, Kbh. 1979, hvis tolkning af Erslev deformeres af forfatterens egne eksistentielle prioriteter og store vilkårlighed i kildebehandlingen; jf. Bent Egea Kristensen: »'Ravn' – en Erslev-biografi«, *Fortid og nutid*, 1981, s. 36-56.

¹² Spørgsmålet om fransk og tysk inspiration er foreløbigt behandlet i Jens Chr. Maniche: »Tysk-kritisk og fransk-kritisk skole. Et bidrag til studiet af historieteoretiske synspunkter i Danmark«, *Historisk Tidsskrift*, 1975, s. 39-59.

har gået sin sejrsgang.¹³ Dens oprindelse er selvsagt vanskelig at fastslå, men mon ikke det er den sidste fodnote i *Historisk Teknik*, hvor Erslev skriver: »Den engelske Historiker, Lord Acton skal have sagt, at den historiske Methode kun er en Fordobling af den sunde Menneskeforstand«?¹⁴ Formuleringen tyder på, at Erslev ikke kendte kilden til dette bonmot, men fandt bemærkningen for rammende til at undlade den.

Går man til Acton selv, finder man, at ordene stammer fra hans berømte indledningsforelæsning om studiet af den moderne historie (dvs. efter 1500). De lyder i deres sammenhæng således: »Apart from what is technical, method is only the reduplication of common sense, and it is best acquired by observing its use by the ablest men in every variety of intellectual employment«.¹⁵ Actons mening må være den, at »method« omfatter to ting, for det første det, der er »technical«, og for det andet det, der er »the reduplication of common sense«, og som læres bedst ved tværfaglig orientering. Der kan i den sammenhæng næppe være tvivl om, at kildekritikken må være sammenfaldende med det tekniske, mens det er på næste og højere niveau, at vi finder den fordoblede sunde fornuft – et udtryk som på engelsk nok er positivere konnoteret end på dansk. Acton – og Erslev¹⁶ – holder altså kildekritik og sund fornuft adskilt.

Denne lille åndrigthed i en fodnote skulle få en langt liv blandt danske historikere, måske fordi den i sin forvanskede form udtrykker en typisk dansk selvironi og samtidig kan fungere som værn mod teoretiske skrupler. Hvornår og hvordan kildekritikken og den sunde fornuft blev knyttet sammen på denne måde, ville måske ikke være helt uinteressant at efterspore.

¹³ Jf. f.eks. Henrik S. Nissen: »Slutning fra virkelighed«, *Historisk Tidsskrift*, 1975, s. 59-76, særlig s. 69-70.

¹⁴ *Historisk Teknik*, s. 95-96.

¹⁵ Lord Acton (John Emerich Edward Dahlberg-Acton): »Inaugural Lecture on the Study of History« [1895], John Emerich Edward Dahlberg-Acton: *Lectures on Modern History*, London 1952, s. 1-28, citat s. 20.

¹⁶ Jf. følgende citat fra Erslevs artikel om historie i *Salmonsens Leksikon* (her citeret efter 2. udg. 1921, bd. 11, s. 506, men i øvrigt identisk i 1. udg. 1898): »Medens Kildekritikken er ejendommelig for H., netop fordi H.'s Ejendommelighed er, at den sysler med det forbigangne, er der næppe under Historikerens videre Arbejde nogen Metode, der er særegen for ham. Hvad han kan udlæse af de enkelte fakta, gør han ved en mere ell. mindre stringent Benyttelse af de Metoder, som hersker i de Videnskaber, der behandler de samme Genstande i Nutiden som han i Fortiden; han er skiftevis Psykolog, Jurist, Økonom o.s.v.«. Jf. også *Grundsætninger*, s. 3.

Kildekritik i dag

Den anden betydning af ordet klassisk er at henvise til en levende tradition, dvs. anlægge en virkningshistorisk synsvinkel. Spørgsmålet bliver da ikke så meget, hvad der egentlig står i det klassiske værk, in casu *Historisk Teknik*, men hvordan kildekritikken er blevet opfattet, forvaltet og formidlet. Et udførligt svar på dette spørgsmål ville sprænge alle rammer, så jeg vil nøjes med nogle motiverede punktnedslag i nyere standardværker.

Et moment i *Historisk Teknik*, som har vist sig at have stor gennemslagskraft, er den negative definition af kildekritik. Kildekritikken – eller som Erslev sagde, den historiske teknik – »maa ikke forveksles med den Fremgangsmåde, han [historikeren] maa følge for at bearbejde Fortiden videnskabeligt«. ¹⁷ Teknik var én ting, metode og teori noget andet. Kildekritikken blev på den måde defineret som nærmest protovidenskabelig, og det er nok af den grund, den så ofte karakteriseres som et håndværk og er blevet forbundet med den sunde, men dagligdags menneskeforstand.

H.P. Clausen bibeholdt i sin *Hvad er historie?* (1963) – der stadig benyttes som universitetslærebog – udtrykkeligt Erslevs skelnen mellem kildekritisk teknik og den egentlige videnskabelige forskning. Han taler om »den kildekritiske procedure« og »kildekritiske principper«, og han tilslutter sig også forestillingen om kildekritik som sund fornuft. ¹⁸ Hvor Erslev nøjedes med at markere sammenhængen mellem teknik, metode og teori, understreger Clausen imidlertid, at »tillempningen af de kildekritiske principper i de enkelte forskningssituationer vil afhænge af de spørgsmål, historikeren stiller, og dermed af de kilder, han benytter sig af«. ¹⁹ Clausen hyldede med andre ord det, der siden har gået sin sejrsgang under begrebet det funktionelle kildesyn. ²⁰ Grundlæggende holder Clausen dog fast ved håndværksmetaforen: Kildekritikken er en procedure, der har en række klart formulerede principper.

Samme kombination af en grundlæggende procedureagtig forståelse af kildekritikken og et funktionelt kildesyn finder man *Den Store Danske Encyklopædi* under opslagsordet historie (bd. 8. 1997). Dér definerer Inga Floto kildekritikkens formål som »at sikre så pålidelig viden om fortiden som muligt«, men tilføjer få linjer længere nede, at kildemate-

¹⁷ *Historisk Teknik*, s. 94; jf. *Grundsætninger*, s. 3.

¹⁸ H.P. Clausen: *Hvad er historie?*, Kbh. 1963, s. 16-17, 62-63.

¹⁹ Clausen, s. 62.

²⁰ Jf. også Helge Paludan: »Det funktionelle kildebegreb – en århushistorie?«, Mads Mordhorst & Carsten Tage Nielsen (red.): *Fortidens spor, nutidens øjne – kildebegrebet til debat*, Frederiksberg 2001, s. 74-97.

rialet ikke er »en given størrelse, men afhænger af de spørgsmål, historikeren søger besvaret i sin undersøgelse«. Senere forsikrer hun, at »kildekritikken selv har gennemgået en stadig udvikling siden Niebuhrs og Rankes dage, og relationen mellem historikeren, kilderne og fortiden opfattes nu som langt mere kompliceret og problematisk, end det her har kunnet antydes«. Alligevel er historie en »disciplin styret af strengt metodiske antagelser, en regelbundet erkendelsesform«. Så er alle misteltene vist taget i ed.

Klarere og uden de store skruller udtrykkes det traditionelle standpunkt i det seneste skud på stammen af introduktioner til historiefaget, Claus Brylds bearbejdelse af Knut Kjeldstadli's *Fortiden er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget* (Oslo 1992). Her hedder det efter en kort omtale af det funktionelle kildesyn, at »kildekritik er da et sæt af håndværksregler, som siger hvordan man skal behandle kilder for ikke at forvide den information, der potentielt ligger i dem. Disse regler er stort set systematiseret sund fornuft«. Sågar den ertslevske husbyggermetafor genfindes i let hypotetisk-deduktiv iklædning: »Hvis historiefagets mål er at rejse en bygning af forklaringer, har vi brug for en grundmur af sikre udsagn om, hvorvidt noget var eller ikke var, om hvem der gjorde hvad, hvor, hvornår«. ²¹

Som så mange andre traditioner er imidlertid også vor hjemlige historikertradition mere mangfoldig, end man umiddelbart tror, selv når det drejer sig om den slags begreber, som »alle« kender betydningen af. Helge Paludan har f.eks. i forordet til *Kildekritisk tekstsamling* (1999) valgt at videreudvikle Clausens ansatser og definerer kildekritik som »et sæt begreber til kritik af hypoteser om kildernes repræsentativitet«. ²² For Paludan er der altså ikke længere tale om en procedure, men kun om en række begreber relateret til nøgleordet repræsentativitet og koncentreret om opstilling og afprøvning af hypoteser. Bag Paludans formulering aner man omridset af den hypotetisk-deduktive metode og en inspiration fra de sammenlignende samfundsvidenskaber. Kildekritikken er dermed ikke blot en præliminær fase, der etablerer fakta, men udgør et centralt element i den løbende konfrontation mellem teori og empiri. ²³

²¹ Knut Kjeldstadli: *Fortiden er ikke hva den har været – en indføring i historiefaget*, dansk udg. ved Claus Bryld, Frederiksberg 2001, s. 177. Jf. *Historisk Teknik*, s. 93: »Selv en genial Bygmester kan ikke opføre en solid Bygning af daarligt Materiale«.

²² Helge Paludan, Jens Chr. Manniche & Jørgen Fink (udg.): *Kildekritisk tekstsamling*, 2. udg. århús 1999, s. 9.

²³ For en mere konsekvent integration af en socialvidenskabelig, hypotetisk-deduktiv (poppersk) inspiration og traditionel, svensk kildekritik se Arne Jarrick & Johan Söderberg: *Praktisk historieteori*, Stockholm 1993, 3. udg. 1999.

Men også fra den anden side af det videnskabsteoretiske spektrum er der for nylig kommet et alternativt bud på kildekritikkens inderste væsen. Her defineres kildekritikken som »den kritiske refleksion over forholdet mellem kilderne og historikerens rekonstruktion af den fortidige virkelighed. Kildekritikken er altså ikke en teknisk procedure, der kan sammenfattes i en overskuelig række begreber og læresætninger, men snarere en *problembevidsthed og en spørgehorisont, der ikke med absolut sikkerhed, men erfaringsmæssigt forbløffende ofte viser sig frugtbar*« (originalens fremhævelser).²⁴ Bag denne definition ligger en hermeneutisk opfattelse af historikerens arbejde, der ikke kun trækker på historiefagets filologiske rødder, men også henter inspiration fra litteraturvidenskaben.

Hvilken forståelse af kildekritikken er den rigtige? Det spørgsmål kan næppe afgøres definitivt, så længe historiefaget forbliver en humanistisk, akademisk disciplin og derfor er kendetegnet ved stadig diskussion og principiel pluralisme. Jeg skal dog for egen regning og risiko bemærke, at jeg finder håndværksmetaforen og den sunde fornuft vildledende af (mindst) to grunde. For det første fordi de insinuerer, at snart sagt enhver idiot kan lære kildekritik. Deraf følger ikke kun, at hvis man ikke kan forstå dette destillat af sund fornuft, ja så er man virkelig dum, men også at den professionelle historiker snart kan lade kildekritikken bag sig for at hellige sig højere sysler. Det er at gøre det alt for nemt. Kildekritiske ræsonnementer strækker sig fra det banale til det geniale, og vi bør ikke lade en falsk beskedenheds koketteri forlede os til at stikke folk blå i øjnene. For det andet forfører håndværksmetaforen uophørligt til at opfatte kildekritik som noget, man gør ved kilderne gennem at følge nogle alment vedtagne normer. Men ikke alene er disse normer aldeles utilstrækkelige til, at man kan gøre ret meget. Det afgørende er, at det ikke er kilderne, men ens egen forståelse, eller rettere sagt: forholdet mellem kildematerialet og de svar, man har fundet på sine spørgsmål, der er kildekritikkens genstand. Sådan forekommer det mig i hvert fald at være tilfældet i historikernes praksis, når den er bedst.

Slutning

Ved afslutningen af disse historiografiske overvejelser om kildekritikkens væsen kunne man vende tilbage til udgangspunktet og spørge, hvilken betydning det her fremførte har for DGSs opfattelse af den klas-

²⁴ Sebastian Olden-Jørgensen: *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik*, Kbh. 2001, s. 17.

siske kildekritik og den sproglige vending. Retorisk bruger DGS den klassiske kildekritik som en mur til at spille sin tegnanalytiske bold op ad. Hvis man skal forblive i billedsproget, så mener jeg ikke, at den klassiske kildekritiks mur står dér, hvor DGS placerer den. Hun går ikke i dialog med den danske kildekritik, hverken som den var dengang, siden eller nu, men med et fragment af en fransk, historisk positivisme. Det betyder ikke, at den sproglige vending, den tegnanalytiske inspiration og New Historicism ikke har noget at give historikere. Man behøver blot ikke konstruere dem som en opposition til endsige en gendrivelse af den klassiske kildekritik.

Det forekommer mig i den sammenhæng i øvrigt ikke ligegyldigt, hvilken af de tre ovenfor skitserede definitioner af kildekritik man hælder til. Jo mere man bygger på fagets hermeneutiske tradition, desto lettere vil man kunne forholde sig både positivt og kritisk til impulsen fra den sproglige vending. Denne nærhed til hermeneutikken er DGS selv inde på, selv om hun mest er optaget af at markere forskellen mellem hermeneutikken og sit eget poststrukturalistiske ståsted.²⁵ I realiteten ligger hendes beskrivelse af den sproglige vendings analytiske strategier og præmisser mange steder tæt op ad hermeneutikken, sådan som den f.eks. repræsenteres af Paul Ricoeur.²⁶ Det gælder udsagn som »kildens mening afhænger af relationer, som ikke udpeges af den selv, men om udformes i afkodningen af den«, interessen for »hvordan referencen til og konstruktionen af denne verden og denne fortæller udfoldes«, og begrebet »repræsentationernes cirkulation«.²⁷ Den sproglige vending må med andre ord nøjes med den noget mere ydmyge, men også mere konstruktive rolle at bidrage til at videreudvikle den kildekritiske arv – i teori og praksis.

²⁵ Simonsen, s. 170, note 27.

²⁶ Paul Ricoeur: *Temps et récit*, I-III, Paris 1983-85 (engelsk ovs. 1984-87); Paul Ricoeur: *Hermeneutics & the Human Sciences*, Cambridge 1981.

²⁷ Simonsen, s. 178, 174, 168.